

Steiner als initiatiefnemer en rugdekker

Bij de initiatieven die Rudolf Steiner nam, maakte hij zich bewust afhankelijk van de mensen om zich heen. Daarbij ging hij risico's niet uit de weg. Doel was een gemeenschap te laten ontstaan die in staat zou zijn een substantiële bijdrage te leveren aan de spiritualisering van de samenleving.

Nard Besseling

In dit artikel wil ik een korte schets geven van Rudolf Steiner als initiatiefnemer. Steiners biografie is voor mij een van de lastigste om grip op te krijgen. Ik ben me er dan ook terdege van bewust dat wat ik hier opschrijf maar een deel van het complete verhaal vormt, gebaseerd op mijn eigen invalshoek. Dit beeld kan dus altijd – graag zelfs – aanvulling gebruiken.

Ik richt me in mijn beschrijving op de perioden waarin Steiner met zijn wereldbeschouwing, de antroposofie, expliciet naar buiten treedt. Dat betekent dat mijn verhaal, met een kort aanloopje, begint in 1902, het jaar waarin Steiner lid wordt van de Theosofische Vereniging, en eindigt met zijn dood in 1925.

Een van de meest typerende aspecten van Steiners 'antroposofische loopbaan' is wel dat hij in staat is geweest met de meest uiteenlopende mensen samen te werken. Dat zie je al duidelijk kort na zijn studietijd als hij nog in Wenen woont. We spreken over de jaren negentig van de negentiende eeuw, en de Oostenrijkse hoofdstad is een van de bruisende cultuurcentra van Europa, waar niet alleen de wetenschap floreert en de politiek broeit, maar juist ook in de kunst nieuwe wegen worden gezocht en gevonden. Steiner heeft veel van wat er in dat Weense *fin de siècle* gebeurde van dichtbij meegemaakt. Hij had veel contacten in allerlei kringen, en ontpopte zich bijvoorbeeld enkele jaren later als een gepassioneerd en fel toneelcriticus, werd redacteur van het tijdschrift *Das Magazin für Literatur*, en begon na zijn verhuizing naar Berlijn in 1899 cursussen en lessen te geven aan de 'Arbeiterbildungsschule', een vorminginstituut op socialistische grondslag. Het beeld dat van Steiner ontstaat als je, wellicht met wat meer details, over deze jaren leest, is dat van een man die zoekt naar een hem passende omgeving waarbinnen hij zijn werk kan gaan doen. Het is moeilijk om er goed zicht op te krijgen naar welke kringen zijn voorkeur uitging. Waren dat de literaire salons in Wenen, was dat de stoffige wetenschappelijke omgeving van het Goethe-Schiller-Archiv in Weimar, waar Steiner aan een standaardeditie van Goethe meewerkte, of was het de van politieke en sociale koortsigheid zinderende omgeving in Berlijn, waar hij voordrachten voor arbeiders hield? Je komt er niet echt achter. Steiner zoekt, verkent elke omgeving zeer bewust, maar voor geen van de kringen, wetenschap, politiek of kunst, maakt hij een definitieve keuze. Die keuze komt wel wanneer hij zich in 1902 aansluit bij de theosofen. Achteraf kun je zeggen dat hij daarmee iets definitiefs doet. En hij neemt een risico. Voor de wetenschappelijke wereld heeft hij min of meer afgedaan – hoe kan iemand met zo'n wetenschappelijke achtergrond zich bekennen tot het occultisme? Voor zichzelf schijnt hij een weg te zien om zijn inmiddels al tamelijk ver ontwikkelde visie op mens en kosmos, die hij antroposofie zal noemen, onder de mensen te brengen. Die jaren dat Steiner actief is in de Duitse Theosofische Vereniging worden gekenmerkt door de contacten die hij met individuele leden van die vereniging had. Het zwaartepunt van zijn werk in die tijd lag op het begeleiden van mensen die een esoterische scholingsweg wilden gaan. Steiner schreef concrete oefeningen voor die alleen voor die ene persoon bestemd waren. Natuurlijk vond veel wat ook een algemene betekenis had zijn neerslag in de boeken en voordrachten uit die jaren, maar het accent van het concrete werken met mensen had toch wel dit intieme karakter van leraar en leerling. Deze eerste fase van de ontwikkeling van de antroposofie zou je ook de fase kunnen noemen waarin Steiner tegemoet komt aan de behoefte van mensen om een scholingsweg

te gaan, die bij Steiner nadrukkelijk ook een weg van de scholing van het denken is. Opvallend is meteen vanaf 1902 (ook eerder is dit aan te wijzen) dat Steiner hier consequent ingaat op vragen van zijn omgeving, en ogenschijnlijk geen eigen initiatieven neemt. Ogenschijnlijk, daar kom ik straks nog op terug.

Zo vlak voor 1910, heel precies is zo'n grens niet te trekken, is een verandering bespeurbaar in wat Steiner doet. Er ontstaat een breuk met de Theosofische Vereniging, het wordt langzaam duidelijk dat hij deze omgeving ontgroeit. Steiner heeft inmiddels een heel eigen visie en spirituele onderzoeksmethode ontwikkeld en het 'huis waarin hij woont' wordt te klein. In die tijd schrijft hij zijn mysteriedrama's en komen de plannen voor het eerste Goetheanum, dat als gebouw het centrum van de beweging moet gaan worden. Daarmee belandt Steiner midden in het gebied van de kunst. Hij komt ook deels met een nieuwe generatie mensen in contact, veel zijn jong en kunstenaar. Dat effect wordt zeker zichtbaar nadat Steiner zich formeel heeft losgemaakt van de theosofie en een eigen Antroposofische Vereniging in het leven roept, begin 1913.

Ook in deze fase – vlak vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog – zie je dat Steiner ingaat op de vragen van anderen. In deze jaren komt de euritmie als nieuwe vorm van danskunst tot ontwikkeling. Ook hiervoor zet Steiner zich pas in nadat hem daar heel directe vragen over gesteld zijn. Wat betekent die houding? Is Steiner iemand die afhankelijk was van dergelijke vragen? Ja. Maar niet omdat hij niet zelf wist wát hij moest doen, maar meer omdat hij zocht naar het hoe. Typerend voor deze fase is dat Steiner vrijwel niet meer als leraar fungeert voor individuele leerlingen, maar dat hij met groepen van mensen gaat werken, zoals bij de bouw van het Goetheanum, bij zijn toneelactiviteiten met de mysteriedrama's en bij de ontwikkeling van de euritmie. Er ontstaat meer dan voorheen een antroposofische gemeenschap die een eigen plek in Dornach (Zwitserland) krijgt, waar het Goetheanum langzaam uit de steigers te voorschijn komt. Ook ontstaat nu wat duidelijker dan voorheen een antroposofisch gemeenschapsgevoel tussen de mensen.

Vanaf ongeveer 1917 ontstaat er weer een nieuwe wending bij Steiner. Opnieuw op een vraag van iemand komt het tot de oprichting van de eerste vrijeschool, in Stuttgart. Ook ontpopt Steiner zich als een politieke activist, vlak na de Eerste Wereldoorlog. Hij doet verwoede pogingen de politiek invloedrijke kringen te bereiken met zijn ideeën over een driegelede maatschappijvorm. Hij schrijft vlammeende pamfletten en weert zich in woord en geschrift fel tegen de zijns inziens desastreuze internationale politieke ontwikkelingen op het gebied van het volkerenrecht. Het lukt hem weliswaar die kringen te bereiken, maar zijn ideeën over hoe de maatschappij in te richten vinden er te weinig weerklank. Wat interessant is aan Steiners houding in dit politieke gewoel is, dat hij hier voor het eerst niet uitgaat van een vraag van iemand anders, maar dat hij geheel op eigen initiatief tot actie overgaat. Die houding zal hem niet meer verlaten.

Ik ga nu met een wat grote sprong verder, om terecht te komen in 1923. Steiner neemt in dat jaar duidelijk het initiatief om de Antroposofische Vereniging tot een veel actievere te maken. Met Kerstmis van dat jaar wordt de *Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft* opgericht, waarvan Steiner niet alleen de spirituele leider is, maar waarvan hij ook het voorzitterschap op zich neemt.

Wat wilde Steiner met deze nieuwe vereniging bereiken? Zelf spreekt hij in die tijd met nadruk over het initiatiefkarakter van de nieuwe vereniging. Ook het bestuur typeert hij als zodanig: dat zou, vanuit een spirituele verantwoordelijkheid, initiatieven in de wereld moeten nemen, niet geïsoleerd, maar in samenwerking met wat zich maatschappelijk voordoet, en minder een bestuur moeten zijn dat zich louter om de interne zaken van de vereniging bekommert. Los van de vraag of dit in de (tientallen) jaren daarna goed uit de verf gekomen is, gaat het mij erom Steiners intenties hier onder het licht te houden. Wat wilde hij eigenlijk bereiken?

Het is boeiend te zien dat in dezelfde tijd een van de sleutelfiguren binnen de antroposofische beweging, de Nederlandse arts Ita Wegman, vrij plotseling tot een zeer intensieve samenwerking met Steiner komt. Ze kenden elkaar wel al jarenlang, maar tot

een uiterlijke samenwerking was het nog niet gekomen. Nu schrijven ze samen een boek over de nieuwe richting die de geneeskunde, aangevuld vanuit een antroposofische visie, in kan slaan, en Steiner vraagt Wegman om in verschillende steden antroposofische therapeutische inrichtingen te stichten. Daarmee laat Steiner zien dat hij er absoluut voor gaat om wat de antroposofie praktisch te brengen heeft onderdeel te maken van de samenleving. Vanaf 1923 kun je niet meer om de indruk heen dat Steiner hier iets doet wat volledig samenvalt met wat hij als zijn eigen impuls beleeft: het integreren van een spirituele visie op mens en kosmos in de praktijk van het leven van de twintigste eeuw. Overigens komt Steiner in dezelfde tijd ook met nieuwe impulsen, onder andere op het gebied van de religie (De Christengemeenschap) en de landbouw (biologisch-dynamische beweging).

En hoe zit het dan met die vorige fasen, waarin Steiner ingaat op de vragen van anderen en daarbij dus ogenschijnlijk een passieve houding aanneemt? Valt wat hij daar doet dan niet samen met wat in hem leefde? Die vraag beantwoorden is een paradox oplossen. Voor mij staat in ieder geval vast dat Steiner de vragen van andere mensen gebruikte om die mensen gelegenheid te bieden vanuit hun positie met hem op weg te gaan om een antroposofische gemeenschap te vormen. Hier biedt Steiner dus rugdekking. Maar anderzijds zocht Steiner zelf ook rugdekking, juist doordat hij inging op vragen van anderen. Dat gaf hem de zekerheid dat hij niet te maken had met volgelingen, die alleen op zijn vragen ingingen, maar met mensen die met hem de basis konden vormen voor een nieuwe gemeenschap. Ook Steiner heeft dus rugdekking van anderen nodig gehad om uiteindelijk met zijn eigen initiatieven te komen.

Het radicale van Steiner als initiatiefnemer en rugdekker zit hem echter in de fase na 1923. Met het installeren van een heel nieuwe vereniging en dito bestuur neemt hij een risico, iets wat met initiatief nemen als zodanig verbonden lijkt. Hij maakt zich daar echt afhankelijk van wat andere mensen met die vereniging gaan doen. Je moet je echter afvragen of mensen in de Antroposofische Vereniging Steiner voldoende hebben begrepen in zijn behoefte aan deze rugdekking. Niet lang na zijn dood ontbrandt er een 'stammenstrijd' binnen de vereniging die het nemen van initiatieven zoals door Steiner en Wegman bedoeld, vrijwel onmogelijk maakt.

Het ging Steiner dus bij de antroposofie niet om een wereldbeschouwing die beperkt blijft door wat je erover kunt schrijven en zeggen, maar om een veelomvattend initiatief om de maatschappij te spiritualiseren. De beslissende aanzet daartoe maakt hij onder anderen met Ita Wegman. Hun aardse samenwerking was van korte duur, maar de impuls die hun aanzet gaf, is hopelijk in volgende generaties blijven leven.

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 52, Mei 2002

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl